

Sammlaren

Tidskrift för
svensk litteraturvetenskaplig forskning
Årgång 92 1971

Svenska Litteratursällskapet

REDAKTIONSKOMMITTÉ

Göteborg: Lennart Breitholtz

Lund: Staffan Björck, Carl Fehrman

Stockholm: E. N. Tigerstedt, Örjan Lindberger

Umeå: Magnus von Platen

Uppsala: Gunnar Brandell, Thure Stenström

Redaktör: Docent Ulf Wittrock, Litteraturvetenskapliga institutionen, Villavägen 7,
752 36 Uppsala

Printed in Sweden by

Almqvist & Wiksells Boktryckeri AB, Uppsala 1972

55) convey the impression that Shaw always spoke disparagingly of Nietzsche. In fact, he seems to have been both repelled and attracted by him, but he definitely felt, as he stated, "on common ground with Nietzsche" in the latter's "criticism of morality and idealism" which "is essentially that demonstrated in my book [*The Quintessence of Ibsenism*] as at the bottom of Ibsen's plays".¹ Later in the same review he writes: "*Schopenhauer and Nietzsche belong as inevitably to the critic's library* [my italics] as Goethe and Wagner".² His attitude towards Nietzsche is not static. He seems to become more and more critical of him, particularly after having been charged with sharing Nietzsche's conception of the Superman when after all he had his own as expressed for example in "The Revolutionist's Handbook": "Until there is an England in which every man is a Cromwell, a France in which every man is a Napoleon, a Rome in which every man is a Caesar, a Germany in which every man is a Luther plus a Goethe, the world will be no more improved by its heroes than a Brixton villa is improved by the pyramid of Cheops." One might perhaps add "until every man in Ireland, or in the world, is a Shaw".

The problems involved in an investigation of Shaw's evolutionary theories as expounded in his drama are numerous, and Ishrat Lindblad has written a stimulating book. Sometimes as in the incredibly complicated sentence relating to Schopenhauer, Ibsen, Shaw and the will (p. 47, ll. 11-17) she has packed so much into one sentence that it becomes all but incomprehensible. However this is an exception, for on the whole she writes well and is to be congratulated on a good piece of work which can be taken as a starting point for further research.

Birgit Bramsbäck

Peter Cassirer: *Deskriptiv stilistik. En begrepps- och metoddiskussion*. Acta Universitatis Gothoburgensis, Nordistica Gothoburgensia 4. Gbg 1970.

Peter Cassirer: *Stilen i Hjalmar Söderbergs »Historietter»*. Acta Universitatis Gothoburgensis, Nordistica Gothoburgensia 5. Gbg 1970.

Peter Cassirers båda ovannämnda arbeten hänger nära samman med varandra. Det förra utgjorde i en stencilrad version underlag vid författarens disputation för filosofie doktorsexamen våren 1970. I inledningen där anger han som sitt ursprungliga syfte »att beskriva stilen i Hjalmar Söderbergs Historietter» (7). Emel-

lertid kom därmed problematiken i själva stilbegreppet att aktualiseras — till den grad att diskussionen av detta begrepp växte ut till en särskild bok. *Deskriptiv stilistik* är alltså att betrakta som en starkt utvidgad principiell och metodisk introduktion till *Stilen i Hjalmar Söderbergs »Historietter»*.

Situationen förefaller ganska typisk för stilforskningens till synes kroniska svårighet: att definiera och avgränsa begreppet stil. Nyligen har en forskare i USA, Bennison Gray, i ett arbete med den löftesrika titeln *Style. The Problem and Its Solution* (Mouton. The Hague, Paris 1969) gått ända därefter att hon resolut kastar det litterära stilbegreppet överbord som irrelevant och överflödigt. Detta begrepp sägs inom sin sfär ha spelat och alltjämt spela samma roll som den hypotetiska substansen eter inom den klassiska fysiken. Och liksom eter till sist år 1881 experimentellt kunde visas sakna existens (109), står nu enligt Gray det flertusenåriga begreppet stil i tur att röna samma öde. Det finns här ingen möjlighet att dröja vid hennes energiska argumentering. Men den är en utmaning som knappast kommer att kunna nonchaleras av dem som framdeles önskar tala om stil och kalla sig stilforskare.

Så radikal som Bennison Gray är givetvis inte Peter Cassirer; ifall han hade varit det skulle hans böcker ha burit andra titlar. *Deskriptiv stilistik* utgör på det hela taget en vederhäftig kritisk genomgång av en rad väsentliga problemställningar inom den aktuella stilforskningen. Denna diskussion har sin allmänna bakgrund i den definition av stil som författaren presenterar redan i sin inledning: »Stil skulle således beteckna ett förhållande mellan de aspekter på (eller sidor av, eller konstitutiva element i) en text som kan betecknas som innehåll och form» (8). Det ligger inget överraskande i denna definition; den torde kunna accepteras av praktiskt taget alla moderna stilforskare. Som Cassirer själv påpekar finns den snarlikt formulerad i en uppsats av Heymann Steinthal redan 1866: »Während also die Grammatik die Sprache an sich betrachtet, als reine Form /.../: hat die Stylllehre dieselbe in ihrer Anwendung zum Gegenstand, insofern es sich fragt, wie diese Form den Inhalt darstellt» (73). Denna tes om stil som relationen mellan form och innehåll — och följaktligen om stilistiken som ett studium av denna relation — kan synas självklart riktig som teoretisk utgångspunkt. Det visar sig emellertid att den

¹ *Our Theatres in the Nineties*, II, p. 94.

² *Ibid.*, p. 96.

faktiskt sällan eller inkonsekvent tillämpas i de enskilda textanalyserna. Det gäller också Cassirers diskussion av Söderbergs historier; mera härom nedan.

Här kan det inte bli tal om att närmare granska författarens urval av och avvägning mellan olika inlägg i debatten om stilbegreppet. En och annan gång förefaller det, som om varken Cassirer själv eller hans läsare får mycket ut av en viss teoretisk argumentering. Om den finländske forskaren Nils Erik Enkvists framställning i uppsatsen »On defining style: an essay in applied linguistics» heter det sålunda: »Enkvists definitioner måste betecknas som avgjort intresseväckande, även om man måste ifrågasätta deras allmängiltighet, deras tillämpbarhet, och sist men inte minst, de ingående termernas exakta innebörd» (41). Cassirer kringgår här sin uppskattning med så starka reservationer, att läsaren nästan undrar om den är ironiskt menad. Det är den givetvis inte. Men författaren har inte motiverat den på ett sätt som kunde tjäna till att föra diskussionen framåt och klarlägga begreppen. En åtstramning i detta och i en del andra liknande fall skulle ha gjort linjerna tydligare. Någon fullständig kartläggning av debatten i ämnet kan det ju ändå inte bli fråga om.

Jag kommer här att inskränka mig till att kommentera ett par punkter i den metodiska framställningen, som förefaller mig ha en mera direkt relevans för de följande konkreta stilanalyserna. Cassirer skiljer mellan vad han kallar *distinktiv* och *deskriptiv* stilistik. Den förstnämnda skulle, som termen antyder, ha till uppgift att »etablera vissa kategorier i vilka en viss text skiljer sig från (eller liknar) en viss annan text eller flera texter» (78). Detta slags stilstudium, tillämpat exempelvis vid språklig författarbestämning, »inte bara kan utan bör /.../ bortse från innehållsliga faktorer» (78) — och är väl därmed strängt taget inte stilistik enligt Cassirers egen definition. Karakteristiskt för det distinktiva stilstudiet är att »de utvalda kategorierna bearbetas med kvantitativa metoder, dvs. statistik»; det är »till sin natur jämförande» (78). Den deskriptiva stilistiken måste emellertid enligt Cassirer »i första hand söka andra metoder än de jämförande» (79). Och han hävdar sedermera, »att i vart fall skönlitterära texter ofta uppvisar så stora olikheter att den jämförande metoden inte i första hand förefaller fruktbar» (105). Men det går inte att bortse från att också den deskriptiva stilistiken är helt beroende av jämförelse — även om denna inte uttryckligen redovisas. Det är ju inte bara statistiskt presenterade ordfrekvenser o. d. som grundar sig på jämförelse.

Som bakgrund för sina omdömen måste forskaren räkna med hela sin personliga erfarenhet av skilda stilinslag och deras effekter. Denna erfarenhet brukar som sagt inte explicit åberopas. Men utan den skulle beskrivningen självfallet bli totalt perspektivlös — om den ens kunde göras. Det är också betecknande att författaren i sina konkreta analyser av Söderbergs historier drar in jämförelser med annat material, när lägligt tillfälle erbjuder sig; mer om detta senare.

Cassirers benägenhet att låta jämförelsen bli ett särskiljande kriterium på deskriptiv och distinktiv stilistik har en motsvarighet i hans resonemang kring statistikens roll i stilstudiet. I anknytning till min analys av adjektivfrekvenser hos Karin Boye finner han, att »konfrontationen av den frekventativa metoden med den intuitiva upplevelsen givit vid handen att man i vissa fall måste tillgripa andra metoder än de statistiska» (93) — nämligen om man vill komma åt den personliga innebörden av uttrycket i fråga. Detta är självklart; det vore befogat att skärpa »i vissa fall» till »alltid». Stilforskarens statistik kan inte tolkas annat än i ljuset av de speciella texter han arbetar med. Följande omdöme av Cassirer torde heller inte väcka några gensagor: »För en innehållsanalys och en på innehållsanalys grundad stilbeskrivning är det alltså inte alltid möjligt att dra direkta slutsatser av ords frekvens. Kontexten är också här av avgörande betydelse.» (93) Cassirer påpekar att ordet *ensam* förekommer bara en enda gång i historietten »Syndens lön», och att ensamheten där »är ett nyckelbegrepp utan att fördenskull ordet *ensambhet* förekommer» (93). Men att en viss föreställning kan spela en central roll i en litterär text utan att motsvaras av en hög frekvens av speciella ord, hindrar ju inte att det i många fall kan vara avgörande för läsarens intryck, att vissa ord faktiskt *bar* en hög frekvens.

Ett likartat, lite stelt resonemang tillämpas i fråga om den mångdebatterade generella stilistiska effekten av de olika ordklasserna: substantiv, adjektiv, verb. Ingen torde ha det minsta att invända mot en utsaga som denna: »Det är alldeles uppenbart att man dragit för tidiga och alltför generaliserande slutsatser av enbart förekomsten och fördelningen av vissa ordklasser, utan tillbörlig hänsyn till de respektive ordens innehåll, art eller stilvärde. Alla verb ger givetvis inte något livligt intryck — vi behöver här inte ens tänka på de verb som uttrycker vila och passivitet» (30). Lika lite opposition lär Cassirer riskera, när han hävdar att »andra ordklasser än verb kan ge intryck av livlighet och händelserikedom», och illust-

rerar detta med upptakten till *Hemsöborna*: »Han kom som ett yrväder en aprilafon och hade ett höganäskrus i en svängrem om halsen.» Att denna mening kan karakteriseras som snabb, aktiv och intensiv, trots att den innehåller »bara ett enda rörelseverb, det i sig rimligtvis föga intensiva, aktiva eller snabba *kom*» (30), är uppenbart. Men ett sådant exempel falsifierar ju ingalunda hypotesen, att verben generellt — i större textsammanhang — på det hela taget gör ett starkare intryck av dynamik och aktivitet än substantiv och adjektiv. Cassirer tycks här se bort från den distinktion mellan *makro*-stilistik och *mikro*stilistik som han eljest gör. Makrostilistiken rör sig med stora textmassor — hela verk, författarskap, perioder; och det är naturligtvis endast i dess perspektiv som man kan tala om någon generell stilistisk effekt av såpass abstrakta kategorier som substantiv, adjektiv och verb. Att de makrostilistiska iakttagelserna många gånger inte passar in på så små enheter som en enstaka mening — eller en historiet — är bara vad man kan vänta sig. Det upphäver inte deras giltighet, på det makrostilistiska planet.

Makrostilistiken måste bortse från smärre individuella nyanser. Cassirer är däremot mikrostilistiskt orienterad och syftar till ett slags close reading av Söderbergs historier. Emellertid bör inte heller distinktionen mellan makrostilistik och mikrostilistik härdragas. Även en mycket långt driven mikrostilistisk läsning av exempelvis historierterna måste röra sig med generaliseringar och rationaliseringar. Det absolut individuella och unika är diktverkets egen hemlighet. Forskarens beskrivningar och analyser syftar — liksom all vetenskap, även den humanistiska — till att fastställa någon sorts generella och rationella samband. Vad angår just makrostilistik och mikrostilistik skulle man kanske våga påstå, att det möjligen kan drivas makrostilistik utan stöd av mikrostilistik, men att det omvända förhållandet är närmast otänkbart: mikrostilistiken förutsätter att makrostilistiskt perspektiv för att inte upplöses i osammanhängande impressioner. Det förefaller mig som om en viss svävning på denna punkt har avsatt tydliga spår i Cassirers analyser av Söderbergs historier.

Ett av de problem som har vållat Cassirer — liksom väl de flesta andra stilforskare — mest bekymmer, är kravet på objektivitet i stilstudiet. Kriteriet på att »en företeelse i en text skall vara stilistiskt relevant» måste enligt honom sökas »i perceptionen av texten, i läsarens upplevelse. Om *stil* skulle kunna ses som en relation mellan form och innehåll, måste vi också vid beskrivningen av denna *tø* hänsyn

till relationen mellan texten och läsaren. Endast därigenom kan vi avgöra vilka företeelser som är stilistiskt relevanta, och i vilken grad och med vilken effekt de är det» (8-9). Men genom att sålunda inkludera upplevelsefaktorn riskerar Cassirer enligt vad han själv påpekar att gå miste om den objektivitet han från början eftersträvat; både urvalet av material och utvärderingen av det skulle bli alltför beroende av hans personliga upplevelse: »Jag kan på nuvarande ståndpunkt inte finna någon annan möjlighet att neutralisera den ovan nämnda subjektiviteten än genom att framställa i stilbeskrivningen i del 2 framlagda synpunkter som anknyter till upplevelse eller effekt inte som en gång för alla fastslagna eller preskriptiva resultat utan som hypoteser» (9). Det låter säga sig; reservationen vittnar om en prisvärd försiktighet.

Emellertid menar Cassirer att hans »hypoteser» är »avsedda att kunna prövas genom läsarundersökningar» (9). Den möjligheten tror jag måste betraktas med skepsis, av flera skäl. För egen del kan Cassirer endast redovisa en mindre »pilot study», beskriven i en bilaga till andra delen av hans arbete. Några grupper av studenter inom ämnena nordiska språk och litteraturhistoria fick ta ställning till en rad tolkningar av historietten »Tuschritningen» och dessutom bedöma den med hänsyn till tjugofem skilda karakteristika, exempelvis lätläst, dramatisk, ironisk, uppsluppen, oanständig, svår. Varje sådan egenskap betygsattes med poängen 1-5; bedömdes egenskapen i fråga som helt otillämplig på texten, kunde detta markeras med poängen 0. Denna pilot study har inte slutgiltigt bearbetats, men Cassirer anser sig dock kunna utläsa »vissa metodiskt väsentliga resultat». Försöket sägs ha »givit vid handen att metoden torde kunna fylla sitt syfte att dels upplysa om hur en text uppfattas av en viss grupp läsare, dels — och detta är kanske det mest väsentliga — ge riktlinjer för med vilka metoder man bäst åstadkommer en fördjupad förståelse och intensivare upplevelse av texten i fråga» (179).

Både själva denna metod och dess målsättning förefaller mig oklara och diskutabla. Syftet skulle ju vara att säkerställa objektiviteten i och med att författarens som hypoteser framlagda omdömen skulle verifieras eller falsifieras. Men man måste här fråga sig: vad slags objektivitet? Låt oss antaga att Cassirer själv framställer »hypotesen», att en viss historiet är avgjort ironisk. Vid en undersökning bland 500 studenter visar det sig, att 225 av dem har samma mening som forskaren, medan 275 inte har funnit någon uppenbar ironi. Skulle där-

med Cassirers »hypotes» vara vederlagd? Det kan jag inte inse, försvitt han inte skulle företända en helt relativistisk teori om tolkningen av texter. Och det gör han uppenbarligen inte. Sålunda nämner han att flera av hans försökspersoner efter förnyat möte med texten och efter diskussion har ådagalagt »en fördjupad förståelse» av den text de förut haft att bedöma. Och metoden sägs som sagt »ge riktlinjer för med vilka metoder man bäst åstadkommer en fördjupad förståelse och intensivare upplevelse av texten ifråga». Men detta tal om »fördjupad förståelse» förutsätter rimligtvis, att Cassirer tänker sig möjligheten av en mer eller mindre adekvat uppfattning av texten. Och därmed kommer frågan om läsarens kvalifikationer in i bilden. Skulle man inte kunna tänka sig, att Cassirer efter sitt intensiva studium av Söderbergs historietter är mera skickad än någon av de 500 studenterna att träffa den adekvata läsningen — den som han tydligen själv anser finns? Trots att majoriteten av försökspersonerna inte kan finna någon ironi i den ifrågasvarande texten, skulle Cassirer (och minoriteten av försökspersonerna) mycket väl kunna ha visat en mer adekvat förståelse av textens mening, den av upphovsmannen avsedda. Vad läsaruundersökningen uppger oss om är inte hur en viss text rätteligen bör uppfattas utan — som Cassirer också så riktigt säger — »hur en text uppfattas av *en viss grupp läsare*» (min kursivering). Men därmed avgränsas metodens innebörd till det pedagogiska och sociologiska — självfallet i och för sig viktigt, men utan relevans för Cassirers egen läsning och hans »hypoteser» om texten. Alldeles frånsett de teoretiska komplikationerna skulle det naturligtvis också vara i praktiken uteslutet — på grund av de vidlyftiga arrangemangen — att mer än på en eller annan punkt söka bekräfta eller negeratiltforskarens hypoteser genom läsaruundersökningar. Hela detta omröstningsförfarande gör intryck av en sorts förfelad demokratisk procedur. Det verkar orealistiskt att sätta sin lit till denna metod — för det syfte det här i första hand rör sig om.

Tyngdpunkten i Cassirers arbete ligger givetvis i dess senare del, *Stilen i Hjalmar Söderbergs »Historietter»*. Efter en kort inledning om den litterära bakgrunden och förebilderna övergår författaren i ett första huvudavsnitt till en analys av de tjugo historietterna var för sig. Detta i överensstämmelse med den starka tonvikten på kontexten: stilen som en relation mellan innehåll och form. Därefter följer ett andra huvudavsnitt med sammanfattande synpunkter, där samlingen betraktas mera som en

helhet. Arbetet avslutas av en rad bilagor och tabeller.

Teoretiskt och metodiskt knyter sig väl det största intresset till frågan, hur Cassirer här tillämpar sin egen stildefinition. Enda sättet att komma underfund med detta torde vara att granska hans behandling av några enskilda historietter var för sig.

För det första stycket, »Tuschritningen», konstateras att det visar »en för Söderberg karakteristisk övervikt för huvudsatser». Som anmärkningsvärda noteras »de meningar som omfattar inneslutningar — sådana är ovanliga i Historietter» (12). Cassirers slutomdöme om sistnämnda meningskategori blir, »att även dessa för Söderberg relativt komplicerade meningar kan bedömas som tämligen lättlästa» (13). Iakttagelsen, eller »hypotesen», förefaller ovedersägligt riktig eller i varje fall ytterst sannolik. Men det är väl att märka att omdömet »tämligen lättlästa» inte har det minsta att göra med definitionen av stil som en relation mellan stil och innehåll. Vad Cassirer här talar om är meningsstrukturen som sådan, i grammatiskt-syntaktisk bemärkelse. Såvitt man kan förstå ses den inte som en funktion av »Tuschritningens» innehåll. Lättlästhets och dess motsats är ju också begrepp som kan tillämpas på vilken text som helst, oavsett innehåll. Men vilken *stilistisk* innebörd har lättlästhetsen just i »Tuschritningen»?

Därnäst följer ett avsnitt som exemplifierar att i »Tuschritningen» bisaker och detaljer framställs »med en viss utförlighet, en utförlighet som blir så mycket mer påtaglig som den fråga, vilken tycks vara berättelsens centrala, nämligen huruvida livet har någon mening, nästan bara antyds i förbigående» (14). Helt bortsett från själva svårigheten att avgöra vad som är huvudsak och bisak, kanske man kan undra om denna distinktion egentligen faller under begreppet stil. I varje fall för man därmed in också urvalet ur »verkligheten» under det begreppet, som då synes få ett större omfång än i Cassirers egen rymliga definition. Som exempel på »den detaljrika behandlingen av bisaker» anför han tidsangivelsen »en aprildag» liksom uppgiften att det rör sig om »en liten cigarrbutik vid en bakgata» och beskrivningen av den inköpta cigarren som »mörk och kantig» med firmamärket »El Zelo» (13). Läsaren blir knappast fullt klar över hur dessa — i och för sig alldeles riktiga — iakttagelser skall förknippas med definitionen på stil som »relationerna mellan de innehållsliga och formella aspekterna hos en text» (5). Aprildagen, den lilla cigarrbutiken vid en bakgata och den mörka och kantiga cigarren vid namn El

Zelo — allt detta är ju ett »innehåll», och ett innehåll som inte kunde uttryckas i annan »form» utan att samtidigt bli — ett annat innehåll.

Nästa avsnitt är en diskussion av tidigare tolkningar av innebörden i »Tuschritningen»: som avhandlande ett estetiskt problem, frågan om livets mening osv. Detta parti, som inte kan sägas ha någon direkt anknytning till Cassirers definition av stil (och stilistik), borde enligt min mening ha inlett kapitlet om »Tuschritningen», som en bakgrund till hela den följande analysen.

Vidare gör Cassirer reflexionen, att ordet *betyda* jämte andra ord inom »en närbelägen semantisk sfär» (21) synes ha en högre frekvens än genomsnittet av svensk prosa. Och därmed är han onekligen i kontakt med sin egen definition av stil. Det upprepade talet om att *betyda*, *föreställa* etc. är ett uttryck för hela historietterns innebörd. Det är av ett visst intresse, att denna stiliakttagelse grundar sig på en jämförelse (av ordfrekvenser) — eftersom Cassirer principiellt ställer sig skeptisk mot jämförelsen som metod inom den deskriptiva stilistiken.

Att författaren stundom synes fatta stil i en avsevärt vidare mening än vad hans egen stildefinition ger vid handen, framgår av en formulering som att »det nonchalanta och ironiska sammanställandet av frågan om livets mening med frågan om vilka cigarrer berättaren röker och var han köper dem, är ett *stilistiskt* medel att med en mångtydig, ironisk teknik dölja desillusionen över att ansträngningarna att finna en mening med livet har varit förgäves» (24; min kursivering). Återigen: ifall en sådan konfrontation av skilda inslag skall hänföras till stil, då måste stilbegreppet anses omfatta också själva urvalet ur verkligheten, inte bara relationen mellan ett givet »innehåll» och dess »form».

Dessa glimtar från Cassirers behandling av samlingens första historiettorde räckas för att visa, att det här inte så mycket är fråga om stilistik i hans egen mening (eller andras) utan fastmera om ett slags close reading med utnyttjande av mycket olika grepp. Såvitt jag kan finna är detta karakteristiskt för hans analyser på det hela taget, och jag ska söka dokumentera det med ytterligare några exempel.

Inte heller diskussionen av »Nattvardens sakrament» synes grunda sig på Cassirers stildefinition. Han har fäst sig vid »den kåseriartade tonen» (33), men i övrigt rör sig detta kapitel om hur prästen i stycket skall uppfattas. En analys — men inte någon specifikt stilistisk analys.

I »Sotarfrun» noteras vissa antitetiska formuleringar (»grep flickan om den späda handleden med en järnhård näve») (39), som väl kan sägas utgöra en »formens» motsvarighet till »innehållet», till en kontrast som hela historietten gestaltar. Cassirer har också iakttagit en påfallande tempusväxling i stycket och är »böjd att i övergången från presens till preteritumtempus i det avgörande skedet [...] se ett av de distansskapande stildragen i Sotarfrun» (45) — alltså ytterligare ett inslag som synes motsvara hans stildefinition.

Cassirer har också utnyttjat Sven Stolpes referat av »Sotarfrun» och kontrasterat hans ordval — på det hela taget intensivare — mot historietterns eget, mera dämpade (46-47). Detta grepp förefaller väl ägnat att ställa Söderbergs diktion i skarpare relief, hans speciella sätt att ge uttryck åt ett upprört skeende. Återigen visar sig jämförelsen vara ett utmärkt medel i den stilistiska deskriptionens tjänst.

Det svävande i stilbegreppet — Cassirers likaväl som andras — skulle kunna illustreras med följande passus ur hans analys av »Sotarfrun»:

»Det barnsligt oskuldsfulla i detta kyssande *som två barn* understryks av beskrivningen av Magda med *ett litet blekt och skyggt barnansikte* (m. 20), *allvarlig och stilla* (m. 22), *liten och späda* (m. 68) och hennes blommor: sippor, mandelblommor och violer.» (44; m. 20 etc. syftar på ifrågavarande meningsnummer inom historietten)

Än en gång, liksom när det gällde »Tuschritningens» aprildag osv., kan läsaren undra vad som här är »innehåll» och »form» och hur de skall relateras till varandra. Magda *har* »ett litet blekt och skyggt barnansikte», hon *är* »allvarlig och stilla», »liten och späda» — och måste då beskrivas just så; »formen» är här given med »innehållet». Någon synpunkt på relationerna mellan form och innehåll rör det sig inte om. Snarare är det så att stilbegreppet mer eller mindre tas för givet; det blir ingen analys eller beskrivning av stil i Cassirers mening. Och detta, tror jag man vågar säga, kännetecknar på det hela taget hans genomgång av historietterna. Man har ingen känsla av någon djupare växelverkan mellan teori och praktik. Därmed mister naturligtvis inte detta närstudium sitt värde. Det avslöjar väl egentligen ingenting väsentligt om Söderbergs prosa, som inte redan uppmärksamats av olika forskare och kritiker. Men det är ofta kringsynt, skarpsinnigt och känsligt, vad som tidigare varit mera allmänna intryck får här precision och kontur.

Bara på en punkt synes mig Cassirer ha råkat ut för en klar felläsning. Det gäller »Re-

gistratorn», historietten om den stillsamma ämbetsmannen, som stundom drabbas av en åstundan att vara rolighetsminister och då kan ge sig till att hoppa kråka på familjebjudningar. Cassirer citerar följande passus, där berättaren skildrar en sådan situation:

»Mina ögon sökte ofrivilligt hans son, en halv vuxen femton års gosse liksom jag. Han hade gått och ställt sig i ett hörn längst inne i skuggan.

Då registratorn slutat att hoppa kråka, började han ett samtal med min far om sin morbror justitierådet, om vilken tidningarna hade meddelat ett rykte att han skulle komma att inkallas i konseljen.»

Cassirer kommenterar: »Sonen känner ett behov av kompensation för faderns pinsamma uppträdande — en psykologiskt intressant iakttagelse, framförd på ett för Söderbergs antydande stil karaktéristiskt sätt» (96). Det första *han* i andra stycket har här sålunda uppfattats som syftande på sonen. Men alldeles bortsett från att det rent grammatiskt-syntaktiskt närmast bör hänföras till *registratorn* i samma mening, förefaller mig den syftningen avgjort vara att föredra ur hela kontextens synvinkel. Dels kan man betvivla det socialt och psykologiskt rimliga i att »en halv vuxen femton års gosse», som just har gått och ställt sig »längst inne i skuggan» av skamkänsla över sin fars beteende, omedelbart därpå själv skulle inleda ett samtal om utnämningar inom ämbetsmannavärlden med en äldre person — och detta på 1880-talet! Dels synes det vara en särskilt lustig poäng, att registratorn tvärt övergår från sin roll som clown till sin mera normala roll som ämbetsman. Kontrasten understryks inte minst av den avslutande, lite pedantiskt skriftspråkliga *om*-satsen. Detta kan kallas min »hypotes» om vilket alternativ Söderberg har avsett; men ingen läsarundersökning med entydigt utslag åt motsatt håll skulle kunna få mig att frångå den.

Också i det andra huvudavsnittet om *Historietter*, betitlat »Sammanfattande synpunkter», verkar tillämpningen av Cassirers stildefinition något förbryllande. Sådant som »Motiv» (107), »Miljö» (110) och »Persongalleri» (116) faller knappast i och för sig under begreppet stil. Det är där fråga om ett urval ur verkligheten (om autentisk eller fingerad, spelar i detta fall ingen roll), en bakgrund eller en utgångspunkt för en stilanalys i Cassirers mening. Direkt kännning med hans stildefinition har däremot kapitlen »Aspekter på berättarsynvinkel och komposition» (121) liksom »Språkliga och allmänt stilistiska aspekter» (128). Under den sistnämnda rubriken behandlas bl. a. menings-

längd (130), meningsbyggnad (131) och ordklassfördelning (143). Med rätta betonar Cassirer, här liksom i sin teoretiska diskussion, att dessa kategorier som sådana saknar direkt relevans för en analys av den individuella stilen. De måste studeras och tolkas i sin speciella kontext. Det kan därför förefalla inkonsekvent, att han ändå i arbetets avslutande tabeller ger detaljerade statistiska data för varje enskild historiet: antal ord per mening respektive sats; antal satser per mening; ordklassfördelning osv. Några slutsatser angående den stilistiska innebörden av dessa data dras nämligen inte. Men den siffermässiga redovisningen måste trots allt anses befogad. Den ger läsaren möjlighet att efterpröva Cassirers resonemang och döma själv. Och i ett större sammanhang, i ett vidare jämförande perspektiv, skulle de möjligen kunna avteckna sig i klarare relief. Fastän Cassirer ju i princip är skeptisk mot statistiken som instrument vid beskrivningen av en individuell stil, talar han ändå ibland om sitt material som »för litet» och antyder att det kunde vara värt att pröva en viss hypotes »på ett större material» (136). Gång på gång visar det sig, hur svårt det faktiskt är att i ett vetenskapligt stilstudium bortse från den kvantitativa aspekten. (I sin nyligen publicerade lärobok *ABC i stilistik*, Gleerups 1970, hävdar författarna Ulf Teleman och Anne Marie Wieselgren kort och gott: »I princip är stilforskning kvantitativt inriktad.» S. 8.)

I sin teoretiska diskussion är Cassirer rätt negativ mot begreppet »stildrag», som han anser tenderar att spjälka upp det enskilda diktverkets helhet och göra stilanalysen mer eller mindre atomistisk. Emellertid arbetar han själv i praktiken med sådana »drag», inte minst i det sammanfattande avsnittet om historietterna. Och det är väl också vid en analys eller beskrivning det enda möjliga sättet. Att en aspekt i sänder friläggs och exponeras för sig, behöver ju inte innebära att man glömmer bort det större sammanhang där den ingår. Cassirer gör det heller inte.

Om denna recension kan synas övervägande kritisk, beror det inte på någon undervärdering av Cassirers mycket ambitiösa insats. Men hela uppläggnings av hans arbete inbjuder främst till en diskussion av stilistikens grundläggande problem. Cassirer kan inte lastas för att han inte har löst dem; ingen har hittills lyckats med den saken. Det hänger säkert samman med att stilbegreppet — sådant Cassirer och många med honom definierar det — är nära knutet till den svårhanterliga dikotomin *form/innehåll*. Ändå kan litteraturforskningen aldrig

uppgge försöken att komma tillrätta med den proteusartade företeelsen *stil*. Det är den som rymmer ordkonstverkets hemlighet — i långt högre grad än några faktorer av biografisk, sociologisk eller liknande art. Cassirer har gett sig i kast med den svåraste — men också mest ofrånkomliga — uppgift en litteraturforskare kan ålägga sig. Den har kanske i hans fall varit särskilt svår, därför att Hjalmar Söderbergs prosa är så diskret, inte erbjuder några mera spektakulära inslag — egenartat ordval eller bildspråk o. d.

På sitt sätt är Cassirers undersökning ett tidens tecken. De senaste decennierna har inom en rad olika forskningsfält röjt en allt större medvetenhet om själva det språkliga mediets egenart och betydelse. Den inriktningen har avspeglat sig också inom skönlitteraturen; dikterna har mer och mer blivit utforskare av språkets möjligheter. Det är hög tid att litteraturvetenskapen antar utmaningen och utvecklar de arbetsinstrument som den nya situationen kräver. Stilistiken — hur man nu till sist definierar den — torde ha framtiden för sig.

Peter Hallberg

Anne Marie Wieselgren: *Carl-Johans-tidens prosa. Språkliga studier i texter från den moderna prosaberättelsens framväxttid*. (Lundastudier i nordisk språkvetenskap serie A nr 21, 1971.)

I en kort inledning skisserar AMW syftet med sin avhandling — »att genom beskrivningar av skönlitterära texter från dessa tre årtionden [1809–1839] försöka fånga några av epokens karakteristiska drag i språk och stil» och genom urvalet almquisttexter »presentera hans utveckling från romantik till realism». Centralfiguren i fiktionsprosan är emellertid Claes Livijn. Som jämförelsematerial har AMW valt texter dels från 1700-talet, dels icke-fiktiv prosa från 1800-talet samt fem »nusvenska klassiker». I kapitel I presenteras de svenska texterna. Kapitel II är delat i två avdelningar, A och B. Den förra behandlar sats- och meningsbyggnad med utgångspunkt i Diderichsens fundamentbegrepp, den senare tar upp grammatiska detaljstudier med särskild hänsyn till den frasen (den gröna dal, den gröna dalen, gröna dalen, etc.). Kapitel III behandlar adjektiv, kapitel IV berättarteknik, införingsverb och dialog och kapitel V bildspråk.

Urval av textmaterial

I inledningen säger AMW på tal om det texturval hon har företagit för undersökningen:

»hur detta urval bör ske, kan självfallet diskuteras. Min förhoppning har varit att texterna skall anses representativa för författare och tillkomsttid.» Man efterlyser klara ståndpunktstaganden från AMW efter vilka riktlinjer hon har bedömt huruvida texterna är representativa — och vad detta egentligen ska innebära. Centralfiguren i huvudmaterialet är Claes Livijn, framför allt hans Spader Dame (1825). Men den orsak som AMW anger för att hon valt just hans författarskap som centrum förefaller egendomlig: »Hans författarskap är i detta sammanhang intressant just på grund av de språkliga manifestationerna av den tidsbundenhet, som gör de flesta av hans verk mindre njutbara för en nutida läsare.» Detsamma gäller säkert ett stort antal av hans tidsfränder, och jag förmodar att den verkliga orsaken till AMW:s intresse för honom ligger på ett helt annat plan. När det gäller valet av Almquist förefaller mig *motiveringen* god nog: urvalet »har gjorts i avsikt att presentera hans utveckling från romantik till realism». Redan den målsättningen hade sannolikt kunnat ge stoff åt en diger avhandling för sig, och aspekten kommer tyvärr i stort sett bort i undersökningen med undantag för några anteckningar om adjektivbruket i olika verk. För övrigt anges inga kriterier för texturvalet utom för Uno von Trassenberg, »vår äldsta romanklassiker» och Det går an, »vår första moderna roman». Som jämförelsematerial hämtas stoff också från fem »nusvenska klassiker». Skäl för tre av dem kan man finna på s. 107: »åtminstone de tre första texterna, Röda rummet, Gösta Berlings saga och Martin Bircks ungdom är allmänt lästa och allom bekanta». För de andra två klassikerna, Krusenstjernas Tony växer upp och Piratens Historier från Färs ges som skäl endast det allmänna omdömet om alla dessa fem verk, att de är »valda i egenskap av goda representanter för nusvensk fiktion och alla prisade för sitt språkliga och stilistiska mästerverk» (s. 12). (I undersökningen ingår också ett tyskt material. Kriterierna för valet av detta får väl sökas främst i kap. I, där vissa påverkningsteorier läggs fram.)

Om man nu vill skildra något som ska kallas för den svenska prosans stilhistoria eller den moderna prosaberättelsens framväxt, förefaller mig valet av undersökningsmaterial vara av så stor betydelse, att man kunde kräva en diskussion kring tematiken. Läge det inte nära till hands för en på kvantitativa metoder så inriktad undersökning att arbeta med ett ur statistisk synvinkel slumpmässigt texturval?

De verkliga skälen till texturvalet förefaller mig böra sökas i avhandlingens olika syften.